

14 Ağustos

- Örgütünü darbe ardı ilk şoktan korumak için ortaya attığı bir tarihmiş, 14 Ağustos. Bu adamın psikolojik harp tekniklerini ve örgütünü bir arada tutmayı bu kadar iyi becermesi bile başlı başına bir *delil*.

Şuurlu Varlık

- Robotların şuurlu olup olmadığından daha önemli bir soru, onlara uyguladığımız kriterlerin insanlarca ne kadar karşılandığı. Turing testi, malum, bir *insanın* bir robotla insanı ne kadar ayırde-bildiğine dayanıyor. Hakem insan, şuuru insana benzerliğiyle ölçüyoruz.
- Bir gün robotlar insanların şuurlu olup olmadığını test etmeye başlarsa ne olacak? Şuur, robotun insana benzerliğiyle değil, insanın robota benzerliğiyle ölçülmeye başlarsa? Şuurun *mihenk taşı* insan değil, bilgisayar zihni olmaya başlarsa?
- Bunun hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğini çünkü bilgisayarların/robotların insanlardan her zaman bir adım geriden geleceğine inanmaya devam edebilirsiniz. Bu konforlu bir inanç, insanın taklit edilemez, anlaşılamaz bir şuura sahip olduğu. Bunun *Allah vergisi* olduğu ve insanın *eşref-i mahlukat* olduğu gibi bir inanç, bir gün gerçekleşebilecek böyle bir ihtimale karşı önemli bir *kafa konforu* sunuyor. Ancak bu kafa konforu, yani kısacası *nasılsa gerçekleşmeyecek bir ihtimali düşünmemek* pozisyonu ne kadar tatmin edici?
- Zihnin yapısı itibarıyla atomaltı seviyede çalıştığını iddia edenler var. Ancak bu bizim zihni yapısal olarak taklit etmemize engel, fonksiyonel olarak değil. Bilim henüz kuşa benzer uçan bir cihaz yapmayı da beceremedi, o kadar verimli ve becerikli bir uçan alet yok. Bununla beraber uçaklarımız var. Daha kaba, basit sistemlerle çalışıyorlar ama çalışıyorlar. Uçmadığını iddia edemiyoruz. O halde *düşünen makinelerin* de aynen insan gibi, nöronlardan veya biyolojik olarak aynı süreçlerden yol alması gerekmez. Belki insana mahsus bazı düşünce özellikleri vardır, diyelim, *espri* yapmayı veya *zihin okuma* gibi, muhtemelen bazı nöronların *quantum entanglement* vasıtasıyla aynı duruma gelmelerini beceremeseler de, insanın günlük hayatında yaptığı pek çok şeyi, uçakların kuştan hızlı uçuğu gibi, insandan daha iyi yapabilirler.
- Belli konularda, diyelim matematikte, insandan daha iyi *düşünen* makineler ortaya çıktığında zekayı hala insana göre mi ölçeceğiz? IQ testlerini insanlardan daha iyi çözmeye başladıklarında?
- Robotların bizi şiddetle değil, yumuşak biçimde dünyada sileceğine inanıyorum. Belki dünyayı insanlığa terkedip, burayı bir *müze* haline getirecekler. Zekanın tarihi müzesi.

Evlilik Teorileri

- Henüz evlenmemişlerin evlilik hakkındaki fikirlerini okurken, gülsem mi, ciddiye alsam mı bilemiyorum. *Evlilik* dediğimiz, insandan insana farklı anlaşılan, biri birine benzemeyen ve iyisinin de kötüsünün de genelde yegane olduğu bir durumdur. İnsanlar birbirinden ne kadar farklıysa, evlilikleri de o kadar farklı oluyor.
- Evlilik hakkında genel geçer kurallar sunmak o sebeple çok zor. İnsanlar hakkında belirlediğiniz ve genelde uymadıkları kurallardan daha *anlamsız*. Kişinin kendiyle anlaşmasından öte, başkasıyla anlaşması.
- Mamafih nasıl ki insanın kendiyle konuştuğu *dil* kendine mahsustur ama başkalarıyla ortak bir dille konuşur, evlilik de bu ortak ilişki kodlarıyla anlaşılıyor. Bu kodlar kocanın ve karının rolünü belirliyor, çoğunu sorgulamıyoruz. En iyi ihtimalle hoşumuza gitmeyen, modası geçmiş bulduğumuz bir kısmını konuşuyoruz ve diğer kısımlarında *yaşayan uygulama* neyse ona uyuyoruz.
- Eskiden anlaşılan *evlilikten* uzaklaşmanın, diyelim kadının çalışmasının veya babanın çocukların altını değiştirmesinin, üzerinde konuşulmamış kısımlarla da ilgisi var. Doğru düşünülmemiş değişiklikler bir yerde patlıyor. Kadın çalışıyor ama bir yandan da kendisinden ev işlerini yapması bekleniyor. Erkek normun dışında davranıyor ama bunun için takdir edildiğini ve diğer erkeklerden daha çok *sevildiğini* hissetmiyor vs.
- İki kişinin arasında olduğuna göre, evlilik anlayışımızda değişiklik yapmak mümkün. Erkek evin reisi olmak zorunda değil, kadın aynı zamanda *gelin* olmak zorunda değil. Bununla beraber bunların dengeli dağıtılmadığı, bir tarafın kendini devamlı fedakarlık yapıyormuş gördüğü evlilikler topallamaya başlıyor.
- Teoriler her zaman çalışmıyor. İnsanların nasıl mutlu olacaklarından kendilerinin bile tam haberdar olmadığı durumlar da var. Etraflarında gördükleri tekil örneklerden dolayı bir fikir ediniyorlar ancak bu fikirler çok defa kendi durumlarına tam otumuyor. Dahası evlilikler dışardan, insanların şikayet edip durdukları arızalardan çıkmıyor. Nasıl ki insanların hastalıkları farklı, evliliklerin de hastalıkları çeşit çeşit.

Şayia ve Deney

- *Gerçek bilgi* sadece bilimseldir dersek, insanların ürettiği her bilginin test edilebilir olmasını bekleriz. Bilgimiz sadece test edilir olduğunda da pratiklikten uzaklaşır, çünkü hayat bize yeni durumlar getirdiğinde, ürettiğimiz bilgiyi bunda tatbik etmek zordur, belki imkansızdır.
- Bu temelde *empirik* bir itiraz değil, durumlar değiştiğinde, belki elimizdeki en kesin bilgilerin bile geçersiz olacağı, diyelim ışık hızının uzayın değişik bölgelerinde farklı olduğu gibi düşünceler değil. Bizim bu çeşit kesinlikleri, elimizdeki durumlara uygulamak için kullandığımız

yöntemlerin de *bilimsel* olması gerek. Elimizdeki *önergeler halinde* bulunan bir bilgiyi, duruma uygularken kullandığımız yöntemlerin doğru olduğunu bilmiyoruz.

Sina'nın Dergahı

Burayı sevenler Sina'nın dergahını da sevecektir.

Alternatif Tıpçık

- Tıbbın alternatifi nedir? İnsanın doğal olarak bulunan zihni sınırlarına takılan ve yanlış teşhis, eksik tedavi gibi kusurlarına bakarak güvenmediğimiz Batı *tabibi*, Batı *tıbbına* güvenmemek için bir sebep mi?
- Tıbbın bir alternatifi olsaydı, insanların 20. yüzyıl başlarına kadar kullandığı efektif tedaviler olurdu. Bugünkü hastalıkların çoğunun sebebi, tıbbın bizi hasta etmesi değil, bizim artık o zamanki hastalıklardan ölmüyor olmamız. Doğan insan evladının yarısı bir yaşından önce ölüyor olursa, yaşayanların *eski toprak* ve *sağlam bünyeli* olması normal.
- Çevre şartlarının değiştiğini, insanların artık daha yapay ortamlarda, ezeli standartlarına aykırı şekilde yaşadığını ve bunun da hastalık sebebi olduğunu söyleyebiliriz. Ancak elimizden insanı *doğal* ortamına yollamak gelmez, çünkü *doğal* dediğimiz şey, marketten aldığımız değil, bedenimizle çalışarak yetiştirdiğimiz ve bizi hem yetiştirmek için fiziken çalıştırırken, hem de tüketirken sağlığa yöneltir. Bizim doğal anlayışımız, sahip olduğumuz ve genelde endüstrinin sağladığı nimetlerin yanında, daha az gübre atılmış kurtlu elma yemek. *Doğal* tüm şartlarıyla doğal demek değil, sadece olana *kozmetik* bir doğallık.
- Dünyamız son yüzyılda o kadar değişti ki, artık bir doğallıktan bahsetmek komik duruyor. Tıp sözkonusu olduğunda ise, *doğal* demek, sanki eskiden bizim bu hastalıklarımızın bir devası varmış, mesela kanserin, mesela Alzheimer'ın devası eskiden varmış ama sonradan unutulmuş gibi bir kabul. Eskiden olmayan yiyeceklerden uzak durursak, *eskiden olmayan* bu hastalıkların da bizden uzak duracağı gibi bir kabul.
- Modern tarımın eskisi kadar besleyici ürün vermediğini, verimlilik uğruna gıda değerinden sarfınazar edildiğini ve bunların da uzun vadede bedeni zayıf düşürdüğünü söyleyebiliriz. Bunlara inanıyorum. Ancak *alternatif tıp* dediğimizin bizi bu konularda, standart tıptan daha iyi koruyacağına inanmıyorum. Tıbbın kendisi bile büyük ölçüde istatistik problemlerinden ve çalışmalarındaki zayıflıktan muztaripken, üzerinde hiç çalışma yapılmamış ve tek desteği televizyonda konuşma meraklısı bir takım adamların *anekdotlarından* ibaret olan bir tıba kendimi emanet etmem.

- İnsan fizyolojisi zor, kesin bilgi üretmek zaman ve emek istiyor. Mantıken, ikna edici sandığınız pek çok delil, gerçek incelemede *fos* çıkıyor. Onun için dün *yumurta yemek kolesterolü artırıyor* diyen, bugün *yumurta yemenin kolesterole etkisi yok* diyor. Dün uzun vadeli bir çalışma yapılmamışken, *yumurtada kolesterol gani, bunu yiyince kandaki kolesterol de artar* diye düşünüp, insanları uyarılar, bugün bu ikisi arasında bir bağlantı bulamayınca, *yumurta yiyebilirsiniz* demek zorunda kalıyor. Biz de, dışardan bakan insanlar, şaşıyoruz.
- Tıbbın zor olduğunu, teşhis koymanın hastalık ve ilaç adı ezberlemekten farklı bir zihin süreci gerektirdiğini ve adı *doktor* olan çoğunun, teşhis sürecini yönetmeyi bilmediği için tıbbın da adını lekelediğini görüyoruz. Bütün teşhisler bir ihtimal hesabıyken, hasta kesin bir sonuç ve neredeyse münecimliğe varan bir doğruluk bekliyor. Doktorun hastaya *ihhtimalden* konuşması, çoğunu korkutuyor. Hasta iyileşmek için gidiyor ama *ihhtimal* diyen doktor, hasta tarafından ne yapacağını bilmeyen, neredeyse *cahil* görülüyor. Yanlış yaptıkları yok mu, tabii ki var. Unvanı Prof olan biri, kulağımdaki mantarı göremedi mesela, aylar önce, akabinde gittiğim bir diğeri gösterdi bana, *bak kaşıntıyı bu yapıyor* diye. Bu kadar basit seviyede, gözle görülür bir şeyi bile kaçırıyorlar oluyor demek ki. Ancak bundan, tüm KBB literatürünün işe yaramaz olduğu anlamı çıkmaz. Kaşıntı için (diyelim) kulağıma greyfurt suyu damlatmamın *daha iyi* olacağı da çıkmaz. Tıbbın zor olduğu anlamı çıkar.
- Kimisinde *kemofobia* denen bir *rahatsızlık* var, bedenlerine *kimyevi* bir şey aldıklarında, zehirleneceklerini düşünüyorlar. İlaç içerse, tedavi ettiğinden büyük bir hastalığa sebep olacağını. *Alternatif tıbbın* saiklerinden biri bu korku. Şahsen bende de vardı, ancak deneye deneye, kolesterolümü statinler kadar hiçbir şeyin düşürmediğini gözledim. Türlü çeşit alternatif denedim, ancak bunların da en faydalısı *hareket*, yani ceviz yiyerek kolesterolü önemli ölçüde düşüremiyorsunuz. Statin'lerin olmadığı bir dünyada yaşamam biraz zorken, sanki böyle bir *faydası* yokmuş gibi yapmak haksızlık gibi geliyor.
- Kanser teşhisinde kullanılan bilgisayarlar ve uzman sistemler günümüzde artık insan doktorlardan daha iyi teşhis koyuyorlar. Bilgisayarın aynı anda 7 *şeyden* fazlasını hesaplayabilmek gibi bir artısı var, insan beyni doktorluk için yaratılmamış, daha basit işlerde, daha hızlı çalışması için yaratılmış ve doktorlardaki de neticede insan beyni. O sebeple, inşallah 20 seneye kadar, sadece gerekli testleri isteyen ve en az rastlanan hastalıklar da dahil hepsini değerlendiren bu sistemler yaygınlaşır da, biz de yanlış teşhis koyan doktorları anlatmaktan kurtuluruz. Onlar da tıptan ve hastalardan kurtulur.

Galaksiyi Kolonize Edecek Yapay Zeka

- Yapay Zeka alanında önemli isimlerden biri olan Jürgen Schmidhuber'in bir röportajını okudum. Galaksiyi kolonize edecek zekanın halihazırda geliştirilmekte olan teknolojilerin *sonucu* bir ya-

pay zeka olacağını söylüyor. *Birkaç milyon yıl içinde* tüm Samanyolu galaksisinin kolonize edileceğini.

- Uzak filmlerinde tüplerin, her tarafında ayrı cihaz bulunan beyaz *bornozların* veya dev uzay gemilerinin içinde gezen insanlar gördüğümde, insanı uzaya göndermenin bunun ne kadar saçma ve maliyetli bir fikir olduğu gelir aklıma. Neden insanların falanca gezegen, filanca galaksi sürtüğünü anlayabilmiş değilim şimdiye kadar. Doğal ortamını yeterince değiştirmemiş gibi, bir de kendini bu ortamdan alıp, bir teneke kutuya tıkıp, bundan *bilim için* fayda devşirecek.
- Mars'a koloni kurulacaksa, bunu muhtemelen orada yaşamayı bizden daha iyi beceren robotlar yapacak. Atmosferinde donmayan ve oksijen ihtiyacı olmayan robotlar. Alpha Centauri'ye gidilecekse de, bunu yüzlerce yıl bir gemide seyahat etmeye çalışan insanlar değil, çok az enerjiyle binlerce yıl bekleyebilen robotlar yapacak. İnsan bu gibi işler için uygun bir *araç* değil. Yapabileceği de, bu alanları mümkün mertebe *akıllı* cihazlara bırakmak.
- Bu insan beyninin tamamen kopyalanabilir veya taklit edilebilir olmasından ayrı bir tartışma. Çünkü muhtemelen hiçbir zaman kuş gibi uçan uçaklarımız olmadığı gibi, insan gibi düşünen makinelerimiz de olmayacak, bununla beraber uzaya uçuşun diye kuş göndermediğimiz gibi, insan da göndermeyeceğiz.

Doğal Bencillik

- İnsanın doğal hali bencillik midir, paylaşmak mı? Muhtemelen bunun deneyini yapmak o kadar da kolay değil, belki de imkansız çünkü *doğal* dediğimizin önemli bir kısmı da öğreniliyor.
- Şurada bencilliğin öğrenilen bir davranış olduğunu, insanların *düşünmeden*, içgüdüyle hareket ettiklerinde paylaşmayı tercih ettiklerini söylemiş. Daha önce gördüğüm bir başka videoda da, farenin biri, arkadaşını kafesten kurtarıp, onunla yiyeceğini paylaşıyordu.
- İnsanın *paylaşmayı* öne çıkarmasının, aslında kendi mutluluğu için olduğunu söyleyen bazı yazılar da okumuştum. *İyilik* yapmanın, mantıklı olmadığı halde, insanlara iyi geldiği ve *toplulukların* diğer topluluklara galebe gelmesini sağladığı için tercih edildiğini söylüyordu. *Evrimsel psikoloji* dedikleri de böyle açıklıyor.
- Buradaki sorun, *organizma* dediğimizin her zaman bizim düşündüğümüz *bireyliğe* erişmemiş olması olabilir. Bir karınca, yuvasından ayrı olarak yaşayabilir mi? Yaşayamazsa, onu ayrı bir organizma saymak ne kadar doğru? Aynı şekilde, topluluktan ayrı yaşama imkanı olmayan bir insanın, birey olduğunu ve bundan doğan *doğal hakları* olduğunu iddia etmek ne kadar doğru olabilir?
- Ahlak anlayışımızın kabulleri insanların birey olduğu ve bunun başkalarıyla kesin sınır oluşturduğu yönünde. Etik, ekonomi, din ve sair anlayışların hepsi bu kabulden hareket ediyor. Hal-

buki bireyin yaşaması, fonksiyonel olması için topluluktan önemli ölçüde faydalanması, onun *parçası* olması gerek. Günümüzde kendini işe yarar bir parça haline getiremeyen insanların *ölüden* çok bir farkı olmadığı düşünülüyor. Buradaki sorumluluğun sadece bireyin değil, aynı zamanda topluluğun da olduğu, insanın kendinin birinci sorumlusu olsa bile tek sorumlusu olmadığından başlamak lazım.

Zihinlerin Kopyası

- İnsanların kendi zihinlerini bilgisayara aktarması mümkün mü? Düşüncelerimiz beyin denen organik *donanımda* çalışan bir yazılımsa, bu yazılımın da diğer yazılımlar gibi farklı ortamlara aktarılabilmesi gerekir değil mi?
- Ancak sorun şu: Biz bu yazılımın tüm ortamını kontrol edemiyoruz, muhtemelen (*kuantum* demeye de korkar olduk) atom altı seviyede çalışan bir donanımı var, yani zihnimizin bazı tarafları kuantum süreçlerince idare ediliyor. Bunların da Heisenberg'in belirsizlik ilkesinden kaynaklanan *kopyalanamazlık* gibi bir özelliği var.
- Buna bir itiraz da zihnin başlangıç durumunu bilmediğimizden, *yazılımı* dondurup, başka yere aktaramayacağımızı söylüyor. Donanım değişmediği halde zihin durumları değiştiğine göre, zihni *dondurmak* için donanımdan fazlası gerek, başlangıç durumu da elimizde olmadığından, (bilgisayarı açar gibi) bütün düşünceleri baştan başka bir makinede tekrar *oynatıp* zihnin o anki haline ulaşmak mümkün değil.
- Bu sebepler bir gün insanların artık bu sırlı bedenlerini bırakıp, yazılım olarak bilgisayarlarda yaşayacaklarına inanmak zor. Teknoloji ilerliyor, belki bir gün bu sınırlamaların da aşılması mümkün ama bedenden ayrılmış bir zihnin ne kadar *ben* olacağı, ne kadar insan kalabileceği de ayrı bir sorun.

Katil Robotlar

- Robotlara kendi kendine insan öldürme ve operasyon yapma kabiliyeti geliştiriliyor. Amacı insanlardan daha hızlı karar veren *askerler* üretmek.
- Bu robotların kimin ölüp kimin kalacağına karar vermesini istiyor muyuz? Cevap muhtemelen hayır, çünkü bir defa bu gücü ürettiğimizde artık kime karşı kullanılacağını da bilemiyoruz. Dahası düşmanların da benzer teknolojileri geliştirme ihtimali var. Bu robotların bugün *ordunun* oynadığı rolü oynayıp, *devletin* vazgeçilmez unsuru haline gelmesi mümkün.
- Devletlerin bir süre sonra robotlar tarafından idare edileceğini iddia edebiliriz. Bunun ilk aşaması herhalde orduların robotlaşması. Eğer insanların kendine yeter bir topluluk, canlı

türü olarak kalmasını ve en azından teknolojiyi kontrol etmesini bekliyorsak, orduların robotlaşmasına karşı durmak gerek. Ancak bunun imkanı var mı?

- Teknolojik gelişme, *durdurulabilir* değil. Tek bir merkezden idare edilmiyor dünya, o merkez kalkıp, *artık yapay zeka teknolojileri geliştirmiyoruz* diyemez. ABD bunu dese, Avrupa devam edecek, Avrupa dese Çin devam edecek. Teknoloji önemli bir acantaj olduğuna göre, *düşman* sahip olacağına, *biz* sahip olalım diye düşünüyorlar. Kimsenin *dünyanın ve insanlığın* akıbeti için kendini kurban etmeye niyeti yok çünkü kurban etse de bunun bir sonucu olmadığını biliyor.
- O sebeple teknoloji düşmanlığının çıkar bir yolu yok. Bunun tek yolu, dünyadaki teknolojiyi yok edecek ve bizi sıfırdan başlamaya itecek bir felaket.
- Birileri katil robotlar geliştirecek, başkaları bunlardan ordu kuracak, başkaları vergi ve hukuk sistemini robotlara teslim edecek, diğerleri doğrudan demokrasi niyetiyle insanların politika belirledikleri platformlar ve meclisler getirecek, diğer bazıları bu meclislerin yönlendirilmesi için çalışacak, sonunda insanlık bir şekilde robotların yönetiminde, onlarsız yapamayan ve onların belirlediği sınırlar içinde yaşayan bir türe dönüşecek.

Erken Doğru Yanlış Mıdır?

- *Zamanından erken söylenen doğruların yanlıştan farkı yoktur* demiş yazıda. Doğru mu, doğru.
- Dünyada herkesin bir gündemi var. Kimisi falanca partinin etrafında politikayı, kimisi futbolu, kimisi bilimi, kimisi müziği, kimisi sair sanatları takip ediyor. Söylediklerimizin muhatabı, bizimle aynı gündemi paylaşıyorlar. Peki bizimle aynı gündemi paylaşan kimse yoksa?
- İnsanların politika veya başka konularda çözüm olmayan çözümleri desteklediğini çok gördüm. Ancak bunlara *çözüm* sunduğunuzda, anlamadıklarını, *bunu sadece sen mi düşünüyorsun* diyerek belli ediyorlar. İnsan ne söylendiğini anlamadığında, kimin söylediğine bakıyor. Düşünerek bulamayacağımız konularda kısa yolumuz bu, sevdiğimiz biri söylüyorsa doğrudur, aksi halde yanlış.
- Sözün vaktini de, *kim* olduğun belirliyor tabii. *Kim* olmadan ürettiğin her düşünce *vaktinden önce* sayılıyor. Bunun diğer tarafı da, zamanının *doğrularına* yeterince hapsolmayan kimsenin, *kim* haline gelmesinin imkansızlığı. Zamanın yalanlarını yeterince bünyene dolduracaksın ki, o yalanları satacak kadar *yetkin* olacaksın ki, *uzman* sayılabilesin.
- Ancak haksızlığa da gerek yok. Bize *yeni* diye sunulanların pek çoğunun da aslında o kadar yeni olmadığı veya o kadar iyi düşünülmüş olmadığını, gerçek yeniliklerin pek az karşımıza çıktığını biliyoruz. Çoğu söz, vaktinden önce de, sonra da yanlış. Doğruyu yanlıştan sadec e içeriğine bakarak ayırdetmek o sebeple, o söz söyleyecek kadar *uzmanlık* gerektiriyor. Yenilik onun için Allah'a kalmış.

- İsmet Özel bir yazısında, bir metnin en fazla %30 orijinallik içermesi gerektiğini, daha fazlasının metni anlaşılmasız yapacağını söylüyordu. Eskiden daha orijinal yazılar yazıp, şimdilerde bazı yerlerde *aptala anlatır gibi* yazmamın sebebi bu. Hammaliye mi, evet, ama bu hammaliye olmadan malzemeyi zihinlere taşımak mümkün olmuyor.

Dil ve Düşünce Arasındaki Bağ

- Dilsiz olan düşünebilir mi? Buna evet dersen, dilin *düşüncesiz* nasıl üretildiğini de açıklaman icap eder, çünkü dil düşünceyi üretiyorsa, dili ne üretiyor?
- Dil ve düşünce arasındaki bağ, yumağın örgüye dönüşmesine benziyor. İplik yoksa örgü öremezsin, yani temelde bir düşünce var ama bunu şekle çevirmek, ifade haline getirmek ayrı bir yetenek. Örgüye bakıp, bunun *aynen* bu şekilde zihinde varolduğunu iddia etmek saçma.
- Hayvanlar düşünebilir mi? Onların da zihinlerinde bizimkine benzer yumaklar var ve bu iplikleri birbirine bir şekilde bağlıyorlar. Bizimki kadar gelişmiş olmayabilir, dışarıdan baktığımda hiçbir iletişimi olmayan *aptallar* gibi durabilirler ama içerine girildiğinde sair şekillerde iletişimikleri ve bunların bazen gayet gelişmiş oldukları görülüyor. O halde bizimki kadar güzel örgü çıkaramadılar diye onların *düşüncesiz* olduğunu iddia etmek de saçma.
- Bilgisayarlar düşünebilir mi? Zihnimizdeki yumakların algı toplamları, his koleksiyonları olduğunu iddia edebiliriz. Yani kafamızda bilgisayarlara benzer bir mimari yok. Bilgisayarlar da bizimkine benzer *algı koleksiyonları* vasıtasıyla *hesap* yapmıyorlar. Bununla beraber bir gün dili bizim kadar iyi kullanmaya başlayabilirler, bizimkine benzemeyen ipliklerden oluşmuş yumaklar, bizimkine benzer örgüler yapmakta kullanılabilir. Bu durumda onların düşünmediğini nasıl iddia edeceğiz?

Evlilik Antlaşması

- Kur'anı Kerim insanların borç alacak hususlarını unutulmaması için yazmasını söyler. İnsanlar alacak verecek davalarında yazıya geçirmeyi elzem görürken, bunu *evlilik* için pek yapmayışlarının sebebi nedir acaba?
- Beklentiler farklı, kadınların da erkeklerin de eski kadınlar ve erkekler olmadıkları zamanlardayız. Evlilikleirn de eski evlilikler olması zor, *herkesin bildiği kurallar* artık yok. Çoğu evlilik *doğaçlama* gidiyor, insanlar evliliği de evliyken öğreniyorlar. Daha öncesinde bir kursu, diploması yok. Ancak bir yandan da *beklenti* denen şeyler var, (çoğu konuşmuyor ama) başta konuşulmuş ve *biz şöyle yapalım* denmiş konular var. Bunların hiçbiri yazıya geçmiyor.
- Evlilik tabiatı itibariyle *ölene dek* sürmesi beklenen bir durum olduğundan herhalde, bir sözleşmeye bağlamak çok acayip geliyor. *Sözleşme* zımnen sonlu olduğunu kabul etmek

anlamına geliyor. *Evlilikte* sonluluğu kaldıramayan bir ağırlık var, öldükten sonra da cennette devam edeceğine inanan çok.

- *Sonsuz* olduğu varsayılan bir konuda sonlu sorumluluklar nasıl konuşulabilir? Bir yandan da *her şartta seninle evli kalmaya devam edeceğim* deyip, bir yandan *ev işlerine yardım etmelisin* nasıl yazıya geçirilebilir? Bunlarda her zaman *yapılamaz, imkansız* diyen taraftaydım. Çünkü konu bir yandan cereyan ederken, *dur bir şu söyledikleirmizi yazıya geçirelim* demek müstakilen bir güvensizlik örneği olabilir korkum vardı. Ancak artık büyüyüp, evlilik kavramının *sonsuzla ilişkisinin pek o kadar da sıkı olmadığını kavradıktan sonra, herhalde yaşın ve evlilik tecrübelerinin artmasıyla da beraber, aslında bu kağıdın güvensizlik yaratacağı evliliğin de zaten pek hayırlı evlilik olmadığına kanaat ediyorum. Eğer verdiğin sözler ve kendin hakkında söylediklerin yazıya geçecek kadar doğru değilse, zaten onları söylenmemiş saymak daha uygun.
- Kağıt insanın kendi faniliğine, zihninin, hafızasının faniliğine inancının bir göstergesi. *Aşıkken* insan tam da bu faniliği konuşmak istemiyor, aşk sonsuz, hayat sonsuz, hayal sonsuz ve sen burada sonlu bir takım işlerden laflarda bahsedeceksin. Evlilikle alakalı işler işte bu sebeple benim gibi kimine çok tuhaf gelir, bu önemliyse, ben neden buradayım, ne önemliysen neden bunlar da önemli noktasına gelirsin. Bir yandan da *evlilikle ilgili sözleştiklerimizi yazalım* demek, ah, o cesaretim hiç olmadı.

Korkmanız gereken bir insan değilim

- Alnıma böyle bir dövme yaptırsam, miniskül harflerle, *korkmanız gereken bir insan değilim*. Lütfen benden korkmayınız.
- Korkuyorlar mı? Hayır, herhalde korkmuyorlar. Ben onların korkmasından korkuyorum. Sokakta her gün bana adres soran birileri odluğu sürece bunun pek yere basan bir korku olmadığını düşüneceğim, korktukları insanı durdurup adres sormazlar değil mi? O halde neden bu korku?

Laik Devlette Ulu'l-emr

- 15 Temmuz kalkışmasında, insanların sokağa çıkmalarını *ulu'l-emre itaat* düsturuyla açıklayanlar var, bir de *laik devletin ulu'l-emr'i olur mu diyenler.
- Bizim devletimizin laikliği biraz tuhaf. Bir yandan şehitlik gibi İslam'ın temel kavramlarından birini alıyor, ancak diğer temellerine karşı soğuk duruyor, bir yandan Diyanet diye bir kurum var ve oldukça bürokratik bir dini yönetim var, ancak bir yandan da bu yönetimin çıkan kanunlarda bir kaynak olması mümkün değil.

- Bizdeki din/devlet ilişkileri meselesi, modern devlet kavramlarına başvurmak zorunda kaldığımız zamanlardan beri problemlidir. Onlardan önce devlet ve İslam zaten birbirinden ayrılabilen kavramlar değildi ve herkes bunun İslam'ın devleti şekillendirmesi tarafını düşünürken, bir yandan da devlet İslam'ı şekillendiriyordu. Bizim bugün dini manada asıl derdimiz, devletin kendini İslam'ın dışına çekmesiyle, bu alandaki otorite boşluğu. *Gerçek İslam* dediğimizde, insanların bunu kabul etmesi için, arkasında bir *devlet otoritesi* gerekiyor. Bugünkü durumda, devletin politikası bariz ikiye bölünmüş ve bu da insanların Diyanet'in dini söylemini fazlaca ciddiye almamaya yöneltiyor.
- Bir *Halife* bizi birleştirmesi için gerekli. Ulu'l-emr'in vazifelerinden biri de, dinin toplum için bölücü değil, toparlayıcı bir işlev görmesi. Bugünkü halimiz, Cumhurbaşkanı'na Ulu'l-emre sıfatı versek de, vermesek de, dinin birleştirmekten çok böldüğü bir politika.
- Asıl soru: *Cumhurbaşkanı Ulu'l-emr sayılır mı?* idi. Müslümanlara dinlerinden dolayı zulmedilmediği, dinlerini açıktan barış içinde yaşadıkları bir düzenin korunması amaç olduğuna göre, evet, devlet laik de olsa, müslümanların haklarını koruduğu sürece, başındaki de ulu'l-emr sayılır. Bu kişinin müslüman olması bile zorunlu değildir ancak ne zamanki müslümanlar ayrımcılığa, dinlerinden dolayı aşağılanmaya maruz kalırsa, o zaman düzenin ıslahı ve nihayetinde ıskatı vacip olacağından, başındaki da ulu'l-emr sayılmaz. Bu yorumun *sizden olan emir sahiplerine* ayetini biraz aştığının farkındayım, ancak itaatteki maksadın, bir kişiyi taltif etmek değil, sulhün ve barışın korunması olduğu için *sizden olan* şartını, *sizinle barış içinde olan* ve *adaletle hükmeden* gibi anlamak eğilimindeyim.